

В. ЄВТИМОВИЧ.

МОЖЛИВОСТІ Й КОНЕЧНОСТІ

1924 р.

КАЛІШ — ПОЛЬЩА

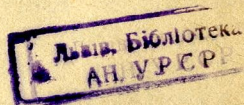
32014

В. СВТИМОВИЧ.

МОЖЛИВОСТІ І КОНЕЧНОСТІ.

(Моральні підстави до створення української
мілітарної сили та заходи до скріплення їх),

ВІДБИТКА З ЖУРНАЛУ „ТАБОР”.

Накладом видавництва „ЧОРНОМОР”.

Каліш 1924 р.

3342

103(29u)5 + 15(29u)7

103
(29)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
1902

103(29u)5 + 15(29u)7

МОРАЛЬНІ ПІДСТАВИ ДО СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МІЛІТАРНОЇ СИЛИ ТА ЗАХОДИ ДО СКРІПЛЕННЯ ЇХ.

Головним елементом збройної боротьби все була і є людина.

Яких би велетенських успіхів не досягла техніка воєнна, які нові зміни не внесла б вона в форми та методи збройної боротьби, та все ж незмінними лишаться ті лише з них, що впливають із незмінних властивостей людини, незалежно від успіхів, розвитку та удосконалення технічного.

І людину, в якій мусимо розвивати старанно почуття високе саможертви та нищити в ній первісні інстинкти самоврятування, годі обернути в бездушну машину. Все було й буде, що керуватиме машиною людина, з властивими їй додатними й від'ємними якостями. А тому й перемоги відноситимуть завжди ті армії, що, не нехтуючи значіння величезного техніки, високо піднесуть підготовку моральну своїх бойців і навчання війська свого заснують не на тому, що лю-

дина, мовляв, обслуговує машину, а навпаки, що людина керує машиною, яка лише допомагає військові досягнути поставлену йому ціль.

— Щоби приказ імперативний нашого поета:

„Коли ти любиш рідний край,

— Гори, палай“, — кожен громадянин не лише відчув та зрозумів, а, до всього, і це, найважливіше, виконав.

Чергове завдання нашого покоління.

„Тільки, як мілітарна держава,
ми зможемо вижити, як нація“.
В. Сальський (Зб. „До зброї!“).

Рожеві сподіванки з р. 1917 на те, що „самі творитимем своє життя“ завели. Не тому сподіванки ції нас завели, що ми дуже мало хотіли, а тому що не зуміли хотіти—не зуміли оперти своє хотіння на відповідній цьому хотінню силі, й коли довелося це наше хотіння перевести в конкретний чин, то в боротьбі за це своє хотіння не змогли силі протиставити силу ж. Такої сили в роках наступних за р. 1917-м ми не мали. Московський народ не зрікся своєї, протягом віків витвореної, психології народу—пана й „не дав“ нам так вимріяної нами волі. І хоч як би не доводили перед усім світом, що ми так-таки нація, нація від усіх сусідів відмінна, нація, що свою територію посідає, що свою питому історію має, говорить своєю цілком оригінальною мовою і т. и. т. и., а тому маємо право на власне і ні від кого незалежне національно — державне життя, то ніхто з цим безсумнівним для нас і очевидним для всіх правом рахуватися не буде. Не будуть рахуватися з нами аж до того часу, поки ми не доведемо своїх прав через аргументи сили — через ті аргументи, які в сучасних міждержавних стосунках виражаються в кількоміліонній армії, заосмотреній всіма сучасними засобами до збройної боротьби, а го-

ловне, армії народу, свідомого своїх завдань і в чинах своїх, від Головного Отамана та до останнього рядовика, однодушної.

Бо в ставленню до народів, що до р. 1917 склали Російську Імперію, Москалі проявляють остільки велику однодушність, що один із чільних провідників над моськовськими монархістами в минулому, Князь Петро Голіцин, друкує в „Ізвестіях“ одкритий лист, в якому від імени колишніх монархістів висловлює свою глибоку подяку совітському урядові й совітській делегації на Віденській (румунно-совітській) конференції за неухильне переведення мудрої політики в питанні про Бесарабію і далі патетично вигукує: „Дай, Боже, щоб так же твердо й без найменших уступок вирішилося питання про Сахалин і Сх.-Хинську залізницю“.

Очевидно, що про „українське питання“ товариш — Князь П. Голіцин не згадує лише тому, що питання це вже вирішилося „твердо й без найменших уступок“ та що Україну без більших зусиль потоплено в формулі С. С. С. Р.

Маємо надію, що за час від р. 1917 громадянство українське переконалося нарешті, що ніхто, ніколи й нічого нам із доброї волі та з великої ласки не дасть, а що все, чого потребуємо, мусимо взяти! Скільки б не торочили нам різні „добрі опікуни й дорадники мудрі“ про „самовизначення аж до відокремлення“.

І візьмемо!

Та не орієнтаціями, не скаргами-жалями на чийсь кривду-неправду, не солодкими й лукавими запевненнями, що „чужого не хочемо“, не демагогічними обіцянками певного числа десятин кожному охочому наймитові, що зголоситься за цю платню воювати за українську державність, не облесливим заграванням з ненаситною чернею, не творенням виняткових і специфічних фронтів для „ізбраних“.

Це инше буде прищеплюванням нашому народові здорових ідей національного мілітаризму, виховання

його в душі найкращих чеснот вояцьких, виховання в йому гордого, невимримного й непереможного „хочу“, яке рве кайдани, руйнує найтвердіші мури, нищить усі перешкоди.

Завданням нашого покоління, отже, є виховати в своїх нащадках дух вояка-громадянина, здатного до найвищої саможертви, до найбільшого обмеження власної особистості, коли цього вимагає спільна вища ціль. Бо законом життя є боротьба, без якої ніщо не дається.

І тільки в цей спосіб зможемо змілітаризувати наш нарід—зробити з нього націю.

Український мілітарний тип.

Де крак,—там козак, а де байрак—там сто козаків.

Гетьман Богдан Хмельницький.

Чи ж виростемо колись на мілітарну, тоб-то своїх мілітарних завдань та державних цілей свідому націю?

Із певністю сказати можна: так!

Маємо сильні до того підстави. Підстави ці такі ж старі, як старим є в Європі український народ; вони стали й непохитні остільки, оскільки, як про це свідчить нам історія наша, вони зберегли нас від знищення в часи люті великих народніх переселень, що не раз перекотилися через наші землі; оскільки зберегли нас від нападів диких орд кочових—гунських, готських, печеніжських, половецьких, татарських, замахів турецьких, грабунків московських, усобиць княжих, ланування польського, руїни большевицької.

Підстав матеріальних до нашої твердої відповіді повищій, як чинники географічні, економічні і т. и. розглядати не будемо — досить ствердити, що вони є та що вони цілком відповідні *).

*) Цікавих відсилаємо до таких авторитетних джерел, як „Україна—край і народ“ Д-ра Ст. Рудницького та „Природні багатства України“ Проф. Фещенка—Чопівського.

Докладніше розгляньмо ті чинники моральні, які в підсумкові своєму складають збірну душу народу нашого та які допоможуть нам визначити український мілітарний тип, яким витворився він протягом століть.

Почав зарисовуватися тип цей українського вояка ще на світанку історії нашої, коли то ще прапрабатько наш давній, виходячи на поле працювати, не забував забрати з собою в поле і свою зброю немудрую, готовий що-хвилини обернутися на вояка, що зброєю рукою боронить працю хліборобську від кожного грабіжника-зайди.

В ті часи, від нас далекі, прапрабатько наш ще був, так мовити, вояком-індивідуалістом. Він воював, а чи сказати вірніше, боронив свої власні інтереси чи близькі йому інтереси свого роду й пізніше племені. Про ці часи можемо лише здогадуватися.

Та вже в ст. IX по Р. Хр. справа військова на Україні-Русі яскраво прибирає характеру державно-супільного і племена українські, об'єднані на той час в певну державну цілість, організовано й під проводом Князів своїх ведуть війни з сусідами, переслідуючи інтереси спільно-державні.

До цих часів сміливо можна прикласти твердження московського історика, Карамзина, яке застосовує він до Київських Славян: „не маємо потреби, подібно до того, як це роблять Греки та Римани, вдаватися до байок та вигадок, щоби звеличити рід наш,—слава була колискою народу руського, а перемога вістункою його буття“. *) Очевидно, що вже в ті часи народ українсько-руський був славний між сусідами з перемог воєнних.

Отож, на прикінці IX в. (р. р. 879—912) напівле-

*) Наведений уривок з Карамзина подаємо з пам'яті. Одночасно дозволяємо собі пригадати нашим читачам, що М. Карамзин, komponуючи свою „Історію Государства Російського“, з якої цей уривок взято, тримався того хибного і Московинам властивого й до нині погляду, що „Історія Государства Російського“, тоб-то Московщини, почалася з історії Київської України-Русі. Та понеже наведений уривок стосується як раз до цієї Київської Русі, то ми й знайшли можливим подати це твердження М. Карамзина про наших предків. Автор.

гендарний Князь україно-руський Олег веде своїх хоробрих воїв далеко від рідного Києва, робить трудний похід по р. Дніпру, перемагає труднощі переходу через Дніпровські пороги, повз кочовища печеніжські, відважно перепливає бурхливе Чорне море й наближається до славного міста Царгороду. Трудно Князеві Олегові досягнути до мурів високих Царгородських з моря, бо тогочасна техніка воєнна візантійська ставить перед ним непоборні труднощі-перешкоди: ланцюгами залізними перегороджує вона підступи до Царгороду через протоку Босфорську. Та дотепом воєнним переборює мудрий Князь Олег хитрощі грецькі і проти техніки ворожої виставляє техніку власну — ставить свої „лоді“ на колеса, напинає вітрило, тоб-то перетворює човни на самоходи і суходолом добирається з вітром ходовим до мурів Царгородських. В цей спосіб змушує заскочених через несподіванку Греків до корисного для України-Руси миру.

Та Князь Олег не вдовольняється зі своєї перемоги, з багатого окупу воєнного, з корисно списаної для купців україно-руських торговельної угоди, на довершення всього прибиває над брамою Царгородського щит свій побідний. Так переказує про подвиги воєнні Князеві Олегові наш літописець і додає, що за всі ці його премудрі вчинки сучасники прозвали його „Віщим“.

Чи цей жест Князя Олега зі щитом, на Царгородській брамі прибитим, був лише зухвалим жестом захопленого успіхом воєнним щасливого переможця, чи крилося в ньому щось глибше? Якийсь символ-заповіт прийдешнім нащадкам що-до посідання Царгороду й панування на Босфорській протоці, значіння яких для України-Руси відчував своїм розумом віщим Віщий Князь задовги до нас? Певніш усього, що так. А коли це так, то чи не покладає на нас цей заповіт Віщого Олега певних обов'язків?—Очевидно.

Навіть у тому разі, що переказ літописців про Віщого Олега є легендою, то зміст цієї легенди яскраво

свідчить про тих, хто її створив, як рівно і свідчить про те, що творці легенди, наші давні предки, творячи її, вірили, бо хотіли вірити, що вона була dokonаним чином. Тоді символічний знак Олегового щита на брамі Царгородській набирає для нас ще більшого значіння, бо то голос віків! А ось уже історична постать — Князь Святослав. В кінці X віку (р.р. 957—972 по Р. Хр.) вславився війнами побідними з Греками та Болгарами. З невеликим та завзятим військом, ідучи шляхом Олеговим, підбиває Болгарів і вступає у нерівну боротьбу з найвидатнішими полководцями тогочасними византійськими, імператорами Фокою та Іваном Цимисхієм. Якого значіння надавав Князь Святослав війні видно з його слів, що ними відповідає він на благання матері своєї Княгині Ольги: „Нудно мені в Києві, піду на Дунай і сяду в Переяславі; твердою стопою обіпрусь об Чорне море, підією сусідів і понесуть мені данину з усіх країв“. Збираючись до заборчої, або по сучасній термінології „імперіялістичної“ війни, зарані укладає плани до оборони підбитих країв у майбутньому. Очевидно, що Князь Святослав краще розумів значіння війни, аніж його, сучасні нам, нащадки, волів бути брутальним імперіялістом, ніж „жертвою ненаситного імперіялізму“.

Коли, по Клявзевичу, найвидатнішими рисами більшого полководця є рішучість та обережність, то Князь Святослав проявив їх надто яскраво. Що-до рішучості, то найкраще проявляється вона в його знаменитому: „Іду на ви“, через яке він попереджував своїх ворогів, збираючися на них війною. У відомому ж епізоді з битви під Доростолом (нині—Силистрія) в рішучості своїй Князь Святослав переростає Леоніда Спартанського під Термопілами—оточений з усіх боків незрівняно переважним ворогом він звертається до своїх воїв хоробрих з відповідною промовою, зясовує безнадійне становище, в якому опинилося військо, закликає до завзяття й закінчує знаменитим: „Навколо нас ворог. Чекати на допомогу нема від кого.

Ляжемо кістями. Мертві бо сорому не мають". Наслідок цієї битви—перемога над Цимисхієм і догідні умови замирення. Саму ж промову треба віднести до найкращих зразків воєнно-ораторського мистецтва.

Що-до обережності, яку він виявляв підчас боїв, то прикладом її може бути та ж битва під Доростолом: Князь Святослав зручно використовує місцевість, де треба штучно її підсилює, вдається до хитрощів воєнних, користує з елементу несподіванки, знає той ефект, який справляє на ворога кіннота, що опинилася на його крилах та в тилу. Византійські історики подають тому ще цікаву рису до постати Князя Святослава, а саме: після замирення, що повстало в наслідок перемоги над Цимисхієм в згаданій битві під Доростолом, залякані Греки посилають Святославу дорогоцінні подарунки: розкішні вина, коштовні шати, золото, самоцвіти і багато оздоблену зброю. Князь Святослав, не звернувши найменшої уваги на все інше, кинувся любоватися зброєю і лише за неї одну просив дякувати Імператора—проявив ту найкращу цікавість, що в усі часи була єдине гідною правдивого вояка. І не дурно ж то потім очевидці—посланці, що доставляли йому Цимисхієві подарунки, остерегали своїх земляків, що Святослав „страшний чоловік, бо з усіх дарунків уподобав лише зброю“.

Мимоволі це замилювання князя Святослава в зброї змушує на цьому ж місці пригадати пізніше твердження з відомого віршу Гетьманового Мазепиного, що „през шаблю маєм право“—тільки споріднені душі можуть проявляти таку вражаючу спільність в поглядах на однакові речі та явища, як в данному разі ставлення до зброї Князя Святослава і погляд на її значіння Гетьмана Мазепи, людей різних епох і різних культур, відділених один від одного без малого тисячеліттям!

Дальша історія українського народу вся складається з безустанних війн—війни Князя Володимира Святого, першого Соборника Українського, війни з Пе-

ченічами, Половцями, Татарами, Турками, Поляками, Москалями.

Трудно в рямцях предлежачої статті переказати про видатніші періоди, ба навіть епізоди з усіх цих війн, розповісти про всіх, принаймні видатніших, полководців українських,—це було б те саме, що написати, на жаль ще не написану, історію української воєнної штуки.

Одне про ці війни сказати слід: це були ті війни, в яких народ український боровся за своє право на вільне державне життя.

Війна для народу українського не скінчилася й тоді, коли р. 1775 було зруйновано рештки української мілітарної сили—преславную Січ Запоріжську, а народ український на довгі, довгі роки запряжено до неволі московської; ще й після цього він мусив брати участь в тих війнах, які провадила Московщина—Росія і „не за Україну, а за її ката“ проливати свою й чужую кров.

Всі ці війни полишили глибокий слід в душі нашого народу й, зрозуміло, надали йому ті риси його, фізичні й духовні, які протягом усіх часів його існування, до наших включно, робили з нього доброго природженого вояка—міцного тілом, твердого духом, витривалого в злиднях, навіть у муках, упертого в осягненню поставленої цілі, дотепного на всякі хитрощі й винаходи воєнні, вправного у володінню зброєю, суворого й справедливого начальника, безоглядно-слухняного підлеглого, доброго товариша-побратима, вірного товариству при всякій і добрій і лихій пригоді, веселого шибайголову в хвилини скрути, добродушно-насмішкуватого в перемозі, завзятого до жорстокости при обороні, погордливого до найгрізнішої небезпеки смертної. Найкраще підмітив ці риси нашого вояка сам український народ. І не лише підмітив і почасти усвідомив їх, а до всього ще й з хистом великим, з великою любов'ю та з смаком незрівняним, художнім

змалював їх у своїх піснях-думах козацьких, оповіданнях, переказах, легендах народніх.

Кожна з цих підмічених рис вражає своєю подібністю, в очі б'є закінченістю—чи то буде незрівняний у правдивій простоті свій переказ літописців, чи наївний епос багатирсько-билинний, чи високо-художнє „Слово о Полку Ігоревім“, або сучасний твір народній, літературний чи, нарешті навіть, анекдот з не так далеких часів, коли вицвіт народу українського служив царям московським.

В усіх згаданих пам'ятках літературних козак, для українського народу синонім слова вояк, все виступає, як улюблений герой, найкращий син народу, з усіма тими рисами типичними, що властиві воякові-громадянинові, свідомому свого обов'язку високого перед батьківщиною.

Не хочеться повторювати старого і всім відомого твердження, що твір художній повстає в наслідок натхнення, що поет творить інтуїтивно, тоб-то користаючи більше з доводів почуття і серця, аніж із доводів розуму та свідомости; що здебільшого істину він відчуває через підсвідомість свою. Та саме тому, що твердження таке набрало значіння аксіомального, спробуємо пошукати, як дивилися на свою справу воєнну не поети, а розсудливі мужі державні, що визнають аргументи лише холодного розуму, керуються веліннями сухого обрахунку, визнають чарству користь матеріальну.

Ми вже згадували, як ставилися до своїх перемог та якого значіння їм надавали славні Князі україно-руські Олег та Святослав у віках IX та X-му, як переказував нам про це літописець. Звернемось тепер до джерел з віку XVII. Отже, р. 1621, в меморіалі до польського уряду владики укр. православні, в ті часи правдиві виразники сумління народнього, так виявляють своє ставлення до козаків:

„Що-до козаків, то про сих рицарських людей знаємо, що вони наш рід, наші браття, правовірні християне.

Про них думають, що вони простаки, не мають ані знання, ані розуму і були намовлені до повстань духовними. Але ми, як не відводимо їх від належної послухності ані бунтуємо, так і не навчаємо їх розуму в справах і вчинках їх. Вони мають природжений дотеп і Богом дарований розум і ревність та любов до віри, побожності, і церкви між ними живуть і процвітають, певно, здавна.

Се ж бо те плем'я славного народу руського, з насіння Яфетового, що воювало грецьке цїсарство морем Чорним і сухопуть. Се з того покоління військо, що за Олега, монарха руського, в своїх моносїклах по морю й по землі (приробивши до човнів колеса) плавало і Константинополь штурмувало. Се ж вони за Володимира Святого, монарха руського, воювали Грецію, Македонію, Ілїрик. Другою своєю метою ставлять визволення невільників... То певно, що на цїлїм свїті ніхто по Бозі не чинить зневоленому христїянству такого великого добродїйства, як Греки своїми окупамі, король іспанський своєю сильною флотою, а військо Запорозьке—своєю смїливістю і перемогою; що інші народи виборюють словом і дискурсами, то козаки доказують дїлом самим... Хто вчить їх того розуму—воювати на землі? Хто на морю, де вони гарцюють у своїх моносїклах, які в порівнаннї против кораблів і каторг не більше, як ночви?.

Бог керує ними і він то тїльки знає, на що заховує ті останки тїєї старої Руси та розширяє їх правдицю і силу їх на морю й на землі довго, широко й далеко. Бог держить їх і ними править; як оден писав, що то Бог положив Татар на землі, як перуни і громи, і ними христїян навіщав і карав, так і козаків низовських, Запорозьких і (донських) положив він, як другі перуни і громи живі по морю і на землі, щоб ними страшити і громити невірних Турків і Татар". З кожного слова цього меморїалу б'є свідомість величезного значіння козащини, цієї твердої мілітарної підпори для всіх справедливих домагань народу укра-

їнського, тієї козаччини, яка є „наш рід і наші брат-тя“—органічна зі своїм народом цілість. Ще одна ілюстрація з року 1620 до тих звязків тісних, які лучили освічені верстви громадянства українського з кругами козацькими—„Вірші на погреб Сагайдачного“, зложені ректором Київської братської школи, Саковичем, уривок із яких подаємо:

„О запорозком войску кто писма читает,
тот їм мензство і славу хоть не рад признает,
бо завше в нем такіе рицери бивали,
што менжне неприателей ойчистих бивали.

И жадное рицество в нас не есть так славно,
як запорозкое, і неприателюм страшно“.

А ось через якусь сотню літ Великий Гетьман Український, Богдан Хмельницький, на запитання про силу свого війська відповідає, що на Україні — „де крак—там козак, а де байрак—там сто козаків“. Слова ці Богданові остільки припали до вподоби, що зробилися згодом приказкою народною. Чи не свідчили вони в той мент, коли їх вперше сказав Великий Гетьман, а за ним повторила голосно і вся Україна, про ту величезну свідомість народню, що поривала весь цей народ перетворитися на козацтво, тоб-то на озброєну націю?

І, нарешті, в наші дні,—„лицарь абсурду“, один із небагатьох сучасних нам державників українських ще до революції р. 1917, адвокат з професії, козацький нащадок віддавна, Поручник М. І. Міхновський з перших же днів революції весь свій хист великий організатора, свій талан оратора, невгомний темперамент революціонера, всю свою енергію величезну присвячує справі відродження української мілітарної сили, збудування її відповідно до вимог сучасної війни, з тим, щоби цей єдиний в наші дні правдивий „аргумент державности“ поставити на сторожі прав державно-національних народу українського.

І не навмання, не для поетичного ефекту в першому універсалі своєму до громадянства українського

на перше місце висунув він знамените: „Однині кожен вояк—Українець, де б він не служив, мусить пам'ятати, що він є членом українського національного війська“ і далі, з властивою йому рішучістю і ясністю виклав „катехизис“ цього війська.

Характерним для українського типу вояцького є те, що всі риси його, чи то змальовують їх невідомі творці українського епосу билинного, або невідомий теж автор „Слова о полку Ігоревім“, чи співгає про них кількома віками пізніш Великий Кобзар Т. Гр. Шевченко і наступні по ньому більші й менші поети, а чи вказують на них дотичні до справ військових діячі, — всі ці риси, підмічені в різні епохи й моменти життя народнього, цілком тотожні. А це свідчить про їхню сталість в часі.

На жаль превеликий, обстави лихого життя на інтернації не дають змоги використати відповідних матеріалів та вибрати з них потрібні зразки, щоб у спосіб порівнявчий довести наше твердження. Тому спробуємо подати де-що з цих зразків і хоч би так, як зберегла їх пам'ять наша.

Отже візьмімо хоч би рису завзяття козацького та порівняймо рішенець Князя Ігоря зі слова о полку Ігоревім—„Шеломом іспити Дону“ з категоричним приказом Шевченківського Івана Підкови:

„Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царград до Султана
Поїдемо в гості“.

В обох випадках полководці українські з невеликим, але завзятим військом свідомо пускаються в далекі й небезпечні виправи воєнні, не зважаючи на всі ті перешкоди нечислимі, що на їхньому шляху повстати можуть. Рівноцінною з наведеними ілюстраціями до такого, можна сказати класичного, завзяття, українському воякові властивого, в пам'ятні для нас часи збройної боротьби за українську державність в р. 1919

можуть бути проречисті накази оперативні хоч би славній Запоріжській групі, в тій частині їхній, де невеличкій цифрі наших бійців-Запоріжців протиставиться до 4—5 раз більша сила ворожа. Не можна ж бо припустити, щоб К-р Запоріжського війська та Начальник Штабу групи, обидва вихованці Воєнної Академії, учасники Великої Світової війни, люде знання та досвіду могли легковажити число! Ні, не легковажили вони ворога, але твердо знали вартість незрівняну бойову своїх Запоріжців! Знали, що недостачу в числі надолужать Запоріжці своїм завзяттям, а тому сміливо і спокійно посиляли своє військо проти кількох разів численнішого ворога.

І не можемо не пригадати, з яким захопленням, з якою любов'ю говорив Генерал Сальський про своїх чубатих: „Мої Запоріжці! Іх не можна не любити! Вчив я воєнну історію. Знаю ціну воякові. Найславнішими, безумовно, були старі Запоріжці. Переважити їх можуть... хіба мої (!) Запоріжці“!

Зрештою, народ український так синтизує це завзяття свого вояцтва: „Або слави здобути, або вдома не бути“, і... хай похвалиться таким завзяттям хтось инший!

Подібних зразків порівнявчих, в яких змальовується найрізноманітніші риси нашого вояка, можна навести багато і всі вони доводять про незмінну сталість їх протягом віків.

Рельєфність та закінченість поданих образів літературних походить, очевидно, з глибокого відчуття авторів, що їх створили; свідчить, що вони, може й несамохіть, зрозуміли значіння предмету, пізнали його вагу.

Всі згадані риси, які набув собі український вояк, зрештою зробили йому велику славу незрівняного бойового елементу, і всі сусіди стараються залучити його на свою службу військову. Протягом двох століть королі польські, чисто всупереч постановам сеймовим та сенатським, протегують Запоріжцям, посиляють

військові Запоріжському військові клейноди, пенсію, коштовні подарунки. Наввипередки з королями польськими того ж самого і в той же спосіб запобігають царі московські, султани турецькі, володарі молдавські, князі Семигородські.

На початку XVII в. Гетьман Петро Сагайдачний рятує Польщу від розгрому Турками під Хотинном. Семен Палій, славний полковник Хвастовський, бере участь в поході побідному проти Турків аж під Відень.

За кілька літ до Хмельниччини король французський Генрих III наймає до свого війська загін Запоріжців у 2.000 люду й спроваджує цей загін до Франції спеціально для здобуття неприступної, як на ті часи, приморської фортеці Дюнкірхена, яку після уміло поведеної облоги та завязаного штурму Запоріжці й здобувають—єдина перемога, яку мали Французи в цій війні й ту дали їм Запоріжці. Король шведський, Карло XII, в боротьбі своїй з царем московським, Петром I, шукає й знаходить спільників на Україні.

Пізніше, в часи вже наші, ми бачимо, що найдобріші частини армій, колишньої російської та австрійської, як частини гвардійські, комплектуються переважно з Українців. Непохитні кадри поверхстрокової підстаршини, цього визнаного підмурку справи військової, в довоєнній армії російській на три чверті складаються з Українців; „учебні команди“, тоб-то школи підстаршинські в усіх частинах різних родів зброї, в тій же мірі набираються з Українців; р. 1912 на все-світній Олімпіаді, яка відбулася в Лондоні, здобуває королівській кубок і ставить російську кінноту на перше в світі місце група з чотирьох старшин—Родзянко, Бабашко, Іваненко та Ексе. Перші трє—Українці з роду і четвертий, треба гадати, не Москаль.

З офіційних відомостей (Вісник Імператорської Миколаївської Воєнної Академії) про осіб, що скінчили російські вищі воєнні школи в період 1910—1914 р.р., на осіб українського походження, судячи лише по прізвиськах їхніх, припадає більше 60 %.

На число нагороджених юрієвськими (георгієвськими) бойовими відзнаками старшин та жовнірів VII та IX армій російських згідно з наказами цим арміям в р. р. 1914—1917 на осіб походження українського припадає більше 80%.

Всі ці данні цифрові дають на користь Українців значну числову перевагу, яка не сходить нижче від 60%, хоч число Українців у межах колишньої імперії Російської (до 35 мільйонів кругло) в протиставленню до числа всього населення цієї імперії (160 мільйонів) дає неповних 22%.

І в данному разі суха мова цифр підпирає наші попередні твердження, що в усьому тому, чого в справі військовій не можуть Українці надолужити числом, те додає їм природжена здібність.

Охочий дослідувач міг би знайти ще сотні й тисячі подібних до кількох наведених прикладів і доводів.

Висновок же з цих прикладів той, з якого ми почали цей розділ: маємо всі добрі данні, щоб створити власну мілітарну силу.

Наші гріхи.

„Не лякайтеся тих, що вбивають тіло, душі ж не здоліють убити, а лякайтеся більше того, хто зможе погубити і душу і тіло“ (Єв. Матфея, гол. 10, ст. 28).

„Маю шаблю в руці—ще не вмерла козацькая мати“ (Гетьман Богдан Хмельницький).

І все таки, маючи чудовий, більш того, маючи незрівняний по якості матеріял військовий в людях, маючи всілякі інші необмежені можливості, не маємо Держави.

Малесенькі Естонія, Латвія, Литва мають власну державність. Вони спромоглися здобути незалежну державність через збройну боротьбу з кількадесятькрат дужчим і багатчим ворогом!

Слава їм! Ми ж не перемогли...

— Що ж то за химерна така наша доля?!

— У чому причина наших неуспіхів?

Головна і єдина причина в тому, що маємо те, на що заслужили.

Так невже ж народ наш, на всі його добрі прикмети вояцькі, про які згадувалося, не зважаючи, є, зрештою, нікчемний?

Ні, народ наш—путящий народ! А от інтелігенція наша сучасна—не в батька пішли діти—не дописала!

Найбільша її вада в тому, що в більшості своїй вона не наша!

Вихована серед московського або змосковленого оточення, в московській школі, на московській літературі, звичаях та забобонах, під опікою невсиплющої царської охорони, пересякнута московським світоглядом та уподобаннями, вона ріжнилася від інтелігенції московської лише мовою. І, як те й личить пересічному інтелігентові московському, могла мислити лише демократично, обов'язково антимілітаристично і пацифістично, в більшості соціалістично.

До всього треба додати, що всі ці многоскладові визначення, як демократизм, антимілітаризм, пацифізм, соціалізм, що їх так охоче чіпляє до себе „общеросійський“ інтелігент, він розуміє воістину по московськи—поверховно. Так, наприклад, скрайніми,—Москаль визнає, що „козь рубіть, так уж с плеча“ — виявами демократизму були... чорна „косоворотка“, довге волосся на голові, тижнями неголена борода, брудні нігті, товстелезна ціпура в руках, словом, підроблення під щось у роді Тургенівського Базарова з „Атци і діти“, чи щось подібне. Антимілітаризм проявлявся в погордливо зневажливому, при умові гарантованої персональної безпечности, ставленню до шташрин та в демагогічному панібратстві з жовнірами, у незрозумілій та необґрунтованій відразі до військовости. На думку отакго „антимілітариста“, кожен старшина був слугою та

оборонцем деспотичного режиму, а кожен жовнір жертвою та сліпим знаряддям його, незалежно від того, в якій би армії, імператорській чи республіканській, той старшина і той жовнір служили.

Що-до пацифізму, то через брак близького знайомства з „измом“ цього гатунку, для кожного „пацифіста“ вистачало заявити, що він, мовляв, є пацифіст, не визнає й поборює всякий мілітаризм; більших речевих пояснень від нього не вимагалася, бо й опонент, наколи б такий знайшовся, знався на цій справі не більше.

Нарешті, соціалізм. За правдивого соціаліста вславитися міг кожен, кому довелося чути про Маркса, Бебеля, Кавтського та інших соціалістичних „святих“, хто знав пару революційних пісень, засвоїв відповідну термінологію, знав про 8-годинний робочий день, переховав випадком пакунок будь-якої нелегальщини, в своєму товаристві вживав слова „товариш“ і т. и., незалежно від того, що от такий „соціаліст“ зроду не читав натхненних творів своїх „святих“, навіть у популярних виданнях, і ніяк не міг збагнути різниці між Інтернаціоналами.

Здавалось би, що все це виглядало до карикатурності легковажним, що все це було зовсім не страшним та що такий „демократизм“ зникне безслідно, коли прийде пора щаслива заговорити живому, здоровому та єдино-доцільному націоналізмові.

Та мусимо не забувати, що разом із усякими іншими „дарами“ духовного змосковлення, інтелігенція українська за 250 років спільного життя з Москвинами навчилася від них і таких речей, як вірити сліпо, по інерції.

Перебороти таку інерцію не легко, й тому процес розмосковлення нашої інтелігенції, хоч в цьому вона зробила великий помірно поступ, не закінчився й донині, хоч почався він ще в р.р. 1905 і наступних.

Отже, при такому світогляді, ясна річ, що інтелігенція російська, не могла бути патріотичною, бо з її

логіки виходячи, це було б недемократично, зобов'язувало б віддавати певну данину державному мілітаризмові, який обслуговував цілі державного імперіялізму, а це суперечило б пацифізмові й догори ногами ставило б соціалізм.

Рівнобіжно з цим серед інтелігенції загально-російської відбувався ще й інший цікавий процес, який нищив у ній почуття патріотизму та вселяв у неї відразу до військовости. Процес цей походив з тих причин, що загально-російська інтелігенція, в часи перед революцією 1917 р., в значній більшості своїй перебувала в сталій ворожій опозиції до сучасних їй форм та устрою своєї держави, причин, які саме й приводять до революції. І понеже ворожнеча ця тривала протягом якоїсь сотні літ, понеже протягом усього цього часу вона все зростала, насичувалася, то вона ставала, так би мовити, традиційною, а через властиву Москалям здібність до пересадки перенеслася в решті решт з одного об'єкту на інший—з форми на зміст і дійшла до ворожого ставлення до самої державности, прибрала характер анархистичний.

Величезна частина цієї ворожости, зрозуміло, переносилася на військо, як на ту основу могутню, на якій стоїть державність.

І не дурно ж то Клявзевич у своїй князі „Про війну“ так висловлюється про ненависників військовости: „Зневажливе відношення до так званого кастового духу військових, яке тепер зустрічається, походить, головним чином, від тих осіб, які ненавидять цей дух через те, що він є тою перешкодою, об яку розбиваються їхні заміри“. *)

*) Як раз цьому зневажливому ставленню до військовости з боку своєї інтелігенції у великій мірі треба завдячувати нахил військовиків до певного кастового відсепаратизування.

Нахил цей походить з причин двох порядків. Перший порядок обнімає такі причини, як: специфічні умови виховання, підготовки до служби, самої служби, стосунків на ній і по-за нею, обов'язків, прав, традицій і т. и. Всі ці умови у військовиків сильно різняться від таких же у представників інших професій і як раз через свою специфічність. Комплекс цих причин витворює певний світогляд, який у військовиків з konieczности також є специфічний.

В часи передреволюційні таке ставлення української інтелігенції до російської, фактично, московської державности та до військовости, що на неї ця державність спиралася, було цілком оправдане. Але з початком революції, з того моменту, коли перед інтелігенцією українською на чергу дня ставало питання про власну державність та про власне військо, така безоглядна ворожість ставала не тільки безглуздою, але шкідливою, більш того—злочинною.

В силу набутої від Москвинів інертности інтелігенція українська не могла в потрібний момент перевести ревізію поглядів своїх що-до державности та військовости і робила та робить це остільки повільно, що перецінка цих цінностей і досі ще не відбулася у потрібній мірі, і коли не вороже, то все ж недоброзичливе ставлення до війська та до військовости в усіх проявах її спостерегається й донині.

В мент вибуху революції інтелігенція українська, що й думати звикла конспиративно, а чинити вміла лише в підземеллю, а це ніяк не сприяє виробленню ширших масштабів, розгубилася й не знала з чого їй починати.

Власна державність?—Це звучить дуже приємно! Нагадує кращі часи історії!

Але... Як же тоді інтернаціонал, „повалення міжнародніх кордонів“?

Військо?—В глибинах здорової підсвідомости це запитання викликало навіть певні гордощі і молодша частина інтелігенції української, що в р. р. 1914-1917

Причини першого порядку, таким чином, є причинами характеру корпоративного і, не будучи тотожними по наслідках, є цілком аналогічними з такими ж у представників інших професій; аналогія ця доповнюється ще й тим, що причини порядку корпоративного ділають з середини.

Причини другого порядку походять виключно зі стремління вояцької корпорації за всяку ціну зберегти дух своєї корпорації від усяких побічних впливів. З огляду на виключну специфічність вояцької корпорації, впливи ці були б для неї смертельними. І, власне, ці причини другого порядку, що в першій мірі є причинами консервативними, перетворюють вояцьку корпорацію на касту. Таким чином кастовість треба розглядати як розвинену до апогею корпоративність, що за всяку ціну стремить зберегти свої, специфічними умовами вироблені, прикмети і тільки. Автор.

volens-nolens набралася трохи військовости, охоче навіть уявляла себе в мальовничому кармазині з шаблею при боці, але, страху ради перед згадуваними вже „измами“, голосно признатися в цьому не зважалася. А до всього усвідомлення, що призначенням війська є війна, що кожна війна є противна духові „всесвітньої солідарности всіх демократій“, що це та „ганебна різанина“, що служить єдине на втіху ненажерам „міжнароднього імперіялізму“, всупереч „заповідям“ соціялізму та на шкоду „пролетарям всіх країн“ — так буцім то історія людства не знала війни 1775-1783 року за визволення Північно-Американських об'єднаних держав або не бачила правдивої різни, що на славу „світові революції“ та в ім'я „визволення пролетаріату“, розпочавшись в р. 1917, точиться й нині і скінчиться невідомо коли!

І от з вибухом революції 1917 р. перед інтелігентом українським встає ряд альтернатив, над вирішенням яких йому й думати раніше не доводилося. Вимоги розбудженого революцією національного життя наказують йому зараз же, в цю ж мить, творити національну військову силу, на яку оперти всю державно-національну роботу, бо від цього залежить „бути чи не бути“ zagrożеній в самому існуванні нації, а попередні догматичні вірування кажуть йому, що все це зайве, все це шкідливе, що всі і всі гострі питання легко і без жертв мусять спільно вирішити і безумовно вирішати „демократії обох народів“.

І поки інтелігент український розшолопав, що йому робити, вже було запізно — маси народні, що на початку революції зі захопленням пішли за своїми вождями, стихійно кинулися за кинутим у добрий час гаслом творити власне військо, відчувши, що вожді їхні, а ними була інтелігенція, самі ще не знають, що їм у данну хвилину робити, пішли в бік найменшого опору, пішли за тими, хто до революції підготувався краще, хто над усякими питаннями не роздумував довго, а вирішав їх коротко та чинно, хто не подавав

складних і неясно зформульованих гасел, а вказував те найблизше просте завдання, яке треба виконати— пішли за тими, хто вмів наказувати масам, не даючи їм роздумувати, пішов за московськими большевиками, recte, за III Інтернаціоналом. Маса не розбираються в тому, оскільки піднесені їм гасла є добрі чи лихі, бо юрба, повторимо за Д-ром Д. Донцовим слова Адама Кисіля, є „bestia sine capite“.

Словом, поки В. К. Винниченко від голосно сказаного в р. 1917 в Києві (нагадуємо шановним читачам, що в цей час В. К. Винниченко був першим прем'єром першого після 2-х вікової перерви українського національного уряду) твердження, що він є „насамперед соціяліст і потім уже Українець“ перейшов до переконання, висловленого на сторінках „Нової України“ в р. 1923 на вигнання, що „Москвини тримають єдино-московський фронт супроти України“ та що „дула московських гармат звернені впрост у серце українського народу“, тоб-то, прийшов до переконання, що „порозуміння демократій двох братніх народів“ річ не до виконання, то було вже пізно *).

Отже, другим гріхом великим вождів української національної революції 1917 р. була їхня не підготовленість до взятих на себе обов'язків, зокрема, цілковите незнайомство, більш того, неоправдане нічим нехтування таких величезного державного значіння питань, як національний мілітаризм.

Не будемо судити їх за ті помилки та прогріхи вільні і невольні, яких допустилися вони в часи, коли не зуміли використати всіх тих можливостей коло-сальних, що доля дала їм у руки.

*) В данному разі про особу В. К. Винниченка згадуємо лише тому, що в р. 1917 це була одна з найвидатніших постатей на тогочасному політичному обрії українському, відома з попередньої діяльності своєї літературної та революційної. Як раз на творах В. К. Винниченка виховувалося те покоління, що брало найактивнішу участь в бурхливих подіях 1917 та наступних за ним роках. Бо в особі В. К. Винниченка, людини непомірно більшого масштабу, ніж його оточення, надто яскраво видаються характерні риси українського інтелігента, як природжено-українські, так і набуті в школі московського виховання. Автор.

Та це зовсім ще не значить, що не треба й згадувати про „грішників“ та про „гріхи“, а навпаки, зараз же таки спробуємо встановити, хто ці „грішники“, в чому „прогрішилися“ та як вони всі свої провини у майбутньому спокутувати мусять.

Зрозуміло, що найбільше нас цікавлять ті грішники й гріхи, що завдали шкод великих національно-мілітарній ідеї українській.

Кому найбільше дано, з того найбільше й стягнеться. Тому за найбільших грішників треба вважати тих, на кого зверталися очі всіх менших та найменших громадян українських, тоб-то людей, що увесь час вели провід у духовному житті української інтелігенції. Це будуть учені, письменники, артисти, музики. І не лише ті з них, що дожили й пережили революцію 1917 року, а рівно й ті, що померли задовго до неї. Бо хто ж, як не вони творили різні духовні та культурні скарби, виробляли світогляд, виховували кадри інтелігенції, надавали характер цілій передреволюційній епосі, відсвітлювали духовне лице своєї нації?

Не хочеться на цьому місці повторювати такі заяложені істини, що науковість твору пізнається з його об'єктивності, та саме на суб'єктивність грішать ті з наших людей учених, що з симпатій та нахилів персональних ідеалізують речі та явища, найбільшого осуду гідні.

Отже, історики українські, забувши істину стару, що „правдивою історією народу є історія його воєнної штуки“ (Цитуємо з пам'яті. Автор.), не уділили належної уваги цій стороні історії нашої, не підкреслили тих героїчних моментів, коли в своїх зусиллях мілітарних вся нація зливається в єдину необмірної величини силу, скеровану до єдиного чину, по-за яким для неї не існує нічого, який творить в історії епоху і починає в ній нову еру.

А такі моменти в історії народу українського були, як рівно ж мали ми своїх героїв, людей великого

розуму і волі, великого воєнного знання, досвіду та хисту, що-до створення таких моментів героїчних свій народ приводити уміли.

Словом, історіографи українські цілком своє завдання перед майбутньою історією нашою виконали б, коли б вони по заповіту Тарасовому Шевченковому голосно і переконуючо розказали:

„За що ми билися з панами,
За що ми різалися з ордами,
За що скородили списами
Татарські ребра. Засівали
І рудою поливали
І шаблями скородили“?

Бо нерозважне ідеалізування в минулому різних „людей татарських“, усякої черни-голоти безголової, що Батьківщину свою за інтереси шлункові продавали і є тим гріхом великим перворідним історіографів наших, який гріх уже дав свої наслідки в образі сучасних „людей татарських“. Хоч би в образі „громадян“ хоч би от такої „незалежної Пашковецької волости“, що в березні р. 1919, байдужно знизуючи плечима, говорили: „А що нам та Україна?—Онде большевики платять по 100 карбованців добових, а Петлюра дав тільки по 30! У большевиків вигідніше... Та й сіль у них дешево“. *)

Письменники українські... Повістярі, драматурги поети. Більші й менші.

Писали й пишуть на найрізноморідніші теми і дуже мало уділяють місця темам воєнним, воєнно-історичним, батальним. Перелік всього, що на ці останні

*) Молодші історіографи українські, як В. Липинський, Професор Ст. Томашівський, Ів. Кривецький, Д-р І. Боршак і де-які інші, від кількох уже літ переводять ревизію дотеперішніх поглядів на справу нашої історіографії і в своїх працях намагаються освітлити ті державно-творчі змагання, що мали місце в нашій історії, називаючи речі і явища належними іменами, даючи належну оцінку не лише творцям, а й руйніникам нашої державности, відводячи військовості нашій те почесне місце, на яке вона заслуговує, в усіх своїх міркуваннях не від за асяку ціну демократичної тенденції, а виключно від вимог державно-творчих виходячи. Автор.

теми є написано, можна умістити на парі сторінок предлежачого формату.

І не все з написаного на ці теми є добрим!

Добрим же в данному разі мусимо вважати все те, що в художній формі зображаючи воєнне й во-яцьке життя (середовище, оточення, світогляд, психологію, тили, настрої, змагання, чесноти і хиби), спричиняється до спопуляризування серед нашого суспільства мілітарної ідеї, доводить величезне значіння національного мілітаризму в усі моменти державно-національного життя, будить замишування до во-яцького життя, потяг до вироблення в суспільстві найкращих во-яцьких чеснот і т. д. і т. д.—приводить молодь до того екзальтованого стану, до якого вміли приводити свою молодь визнані майстри воєнної штуки, Римляне стародавні, як то мовлялося у них: „o quam dulce et decorum est pro patria mori“.

Отже, виходячи з такого нашого розуміння і стверджуємо, що не все з написаного у нас на воєнні теми є добрим.

І в цьому виявляються „гріхи“ на цей раз наших „майстрів слова“, по яких війна—явище виключного зла, а військо та військовість — все речі ганебні та поступової людини не гідні і т. и. Ще раз доводиться пожаліти, що й донині не спромоглися ми перекласти книгу Клявзевича: „Про війну“, бо з неї довідались би ми, що: „Війна справа серйозна й небезпечна; найстрашніші помилки в ній ті, що походять з добродушності; найвищий прояв насильства (!) ніяк не виключає застосування інтелігентності“.

Не входячи в оцінку цих творів з боку літературного, спробуємо оцінити їх з боку вартості морально-воєнної, тоб-то встановимо, оскільки відповідають вони тим вимогам, які ми поставили вище, оскільки вони популяризують мілітарну ідею та будять цікавість до рідної військовості.

Старші письменники, на загал, уникають писати на военні теми та про військовиків, а коли й виводили часами цих останніх у своїх творах, то як персонажі другорядні. „Героями“ військовики в цих творах звичайно не виступають. Ставлення до військовости у старших здебільшого негативне.

Молодша братія письменницька, що почала виступати після р. 1917 досить охоче береться до оброблювання воєнних сюжетів, з часів од 1914 року почавши.

Ті з неї, що самі належали до війська, бодай правдиві що-до звичаїв, оточення, психології то-що, решта ж чимало таки уділяє місця „развесістой клюкве“ — подає часами такі нісенітниці, що аж соромно стає читати.

На загал же з більшости всіх цих творів визирає бажання авторів довести, що вони зовсім таки демократи, антімілітаристи і т. и. А звідси і відповідне ставлення їх до своїх персонажів.

А по правилах цих випадає таке, що коли мову мовиться про старшину, надто ж заводового, то це — „козлище“, коли ж говоряться про козака, то це „овечка“. Характерним для цих творів є те, що в усіх майже випадках козак — син незаможного селянина, дуже свідомий національно, до армії української пішов доброхіль, з мотивів тільки патріотичних, але йому дуже не подобається старшина через свою недемократичність.

Дійсність же нам каже, що в арміях українських служили головним чином діти заможнішого селянства українського, яке помимо своєї більшої свідомости національної, бачить у московських комуністах ворога насамперед соціального.

Верх простоти і скорости в зображуванню військових типів являє К. Поліщук.

Для цього він має кілька завчасно виготовлених трафаретів, які, залежно від потреби, він і прикладає. Так, напр., коли йому треба змалювати тип заводового

старшини на старшій посаді, то по трафаретові № 1-й такий старшина має вузький, низький, збитий назад, присадкуватий, червоний і прищуватий лоб, гострий, звужений догори, лисуватий череп, маленькі олив'яні очі, червоний, здебільшого, ніс, говорить такий старшина хрипким і гнусагим голосом, московсько-українським жаргоном і завжди анти-демократичні дурниці; по трафаретові № 2 завжди виходить стрункий, з високим, широким, піднесеним білим чолом, великими натхненними, чорновіястими очима, енергійний і мудрий, як три Соломони разом... поручник Лісчук, в минулому обов'язково народний учитель і „особа“ в „цекові“ лівих ес-ерів; по трафаретові № 3-й можна змалювати всяку „чорноземну силу“ в роді „Отамана Зеленого“, дуже таки споріднену з „людьми татарськими“.

І хто, нерозважний, прочитавши К. Поліщукові твори, усумниться в його демократизмові за всяку ціну? А більшого від читачів і не вимагається.

А от іще один зразок, коли автор *) розказує нам, як підчас відвороту армій українських за Збруч молоденький хорунжий Сірома злягає на тифус та як джура залишає його непритомного десь у глухому містечку у самої голодної та холодної старенької швачки Бідарихи, що з дочкою Олею ледве заробляє на шматок насушного. Зворушливо оповідає автор, як Бідариха з дочкою доглядають свого гостя невилізного, стараються возволити його від смерті; як він помирає сердега в чужій хаті, у чужих людей, далеко від батька-матері.

А для фіналу автор приводить у містечко Москалів-комуністів, які катують, а потім розстрілюють сердешних жінок за те тільки, що ті з людяности дали в своїй хаті притулок непритомній з хворости людині.

По щирості мусимо сказати, хоч це і не входить в наше завдання, що з погляду мистецького твір цей є що-найменше бездоганний, під поглядом же вимог воєнно-моральних — злочинний. Бо коли відкинути

*) „Тяжка доля“ п. Опаренка, журнал „Веселка“.

на бік всі художні прикраси та оздоби цього оповідання і зробити голі висновки по змісту, то висновки ці будуть такі: не служи в українській армії! Порядки в цій армії такі, що коли ти, на нещастя своє, смертельно захорієш, то зостанешся без поради, без догляду й без притулку; армія, начальство й товариші твої тебе покинуть, а найблизча до тебе людина, твій джура, залишить тебе півживого у чужій хаті, серед чужих людей, де ти помреш. До всього ж ти підведеш тих добрих людей і через тебе їх розстріляють. А ви, люде добрі, не давайте в своїй хаті притулку всяким пройдисвітам, бо за це ставлять під стінку.

При всьому тому, що ставлення автора до свого героя поскрізь доброзичливе, що він цінить в ньому доброго старшину рідної армії, співчуває його тяжкій долі, обурюється на катів-Москвинів і т. д., інших висновків з його твору, по-за тими, що зараз навели ми, зробити не можна.

Інші висновки були б тільки тоді, коли б герої щасливо переборов хворобу, згуртував би в поблизькому від містечка лісі добру ватагу повстанців і, коли до містечка, де все це мало статися, завітали Москвини та потягли на розправу стару Бідариху й Олю, то в мент найбільшої для них небезпеки налетів би зі своїми хлопцями-партизанами Сірома, розстрошив би Москвинів, визволив своїх захисниць.

Але автор з традиції антімілітарист, такого закінчення своєму оповіданню дати не хотів і, замість того, щоб будити дух завзяття, дух чину, змагання боротися до загину, він здається без бою—гасить цей дух, забуваючи слова Євангельські: „не лякайтеся тих, що вбивають тіло, душі ж не здоліють убити, а лякайтеся більше того, хто зможе погубити і душу і тіло“.

Нам можуть зауважити, що все, написане в цьому творі, є свята правда, але на це дозволимо собі сказати, що є ще на світі і „свята брехня“ і в де яких випадках от-така „свята брехня“, що підносить в людині бадьорість, що зриває в ній потяг до високих і прекрасних

вчинків, під усіма поглядами більше варта, ніж та „свята правда“, що доводить людину до розпачу, до самогубства. Це та сама „свята брехня“, яка, наказуючи лікареві мовчати про „святую правду“ що-до прикрого стану хворого, уже цим одним зціляє недужних; це та „свята брехня“, що в руках досвідченого полководця зрушає легкодухе й зневірене військо до високих подвигів. І коли ми тяжко хоріємо на „*impotentia moscovita*“, а „свята брехня“ хоч по-часті може піднести наш настрій, підтримати дух наш в хвилини розпачу, то чи не мусимо її цінити вище від тієї „святої правди“, що добиває лежачого?

Одним словом, коли б письменники наші, що беруться опрацьовувати воєнні сюжети, не заздрили лаврам В. Гаршина, Л. Толстого, Л. Андреева, Куприна і т. п. „поступових“ гасителів духа, цих правдивих „живих трупів“ російської дореволюційної дійсності, а рівнялися на Т. Шевченка, І. Франка, Лесю Українку, Генрика Сенкевича, то з такого рівняння повстала б користь подвійна: твори їхні вирали б з боку художнього — видужали б од модних в часи передреволюційні: сльозоточивости, „поступової“ м'якотілости і, з боку морального, набули б сили, енергії, руху, тієї, мовляв, динамічності.

Артистам-малюрам нашим закинути доведеться малу продукційність. Те все, що намальоване донині на теми з української військовости—нечисленні полотна Ріпина, Красицького, Васильківського, Пимоненка, малюнки-ілюстрації А. Ждахи, Самокиш-Судковської, ледве чи складе бодай одну тисячну долю того, що видали в тому жанрі, наприклад, Поляки або Москалі, потреба ж наша з цього боку заповниться хіба тоді, коли переженемо у видайності хоч би тих же Поляків та Москалів.

Видайність ця не повинна відбитися на якості моральній творів і, в данному разі, ліпшим зразком для наслідування в доборі й трактуванню сюжетів будуть малярі польські, а не московські. Бо коли

перші можуть пишатися такими речами, як „Гринвальдський бій“ Я. Матейка, або „Король Баторій Ст. приймає ключі від м. Пскова“ його ж, то другі більше захоплювалися такими, як „На Шіпке всьо спокійно“ Верещагіна. *)

* * *

Чим спокутуємо наші „гріхи“?

— Відповідь на це запитання давно, давно дав наш Учитель Великий, Т. Гр. Шевченко, в усіх тих місцях свого „Кобзаря“, в яких оспівує „Нашу славу, високі могили“.

Майже пряму відповідь дає він на наше запитання в „посланії“ своєму „До живих, мертвих і ненарождених“, всіх „в Україні і не в Україні сущих“, закликаючи:

„У чужому краю
Не шукайте, не питаєте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі“...

Усім недбалим і легковірним він докоряє:

„Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя!

— Осуджує нашу науку, яко недостатню, і мудрість нашу, плод цієї науки недостатньої, як мудрість не свою, а запозичену.

Поет ганить віруючих сліпо в те, що „Німець скаже“—означаючи імям „Німця“ всіх тих, кого філістерські душі вважають за непохитний авторитет і безкритично визнають непомильність і вищість цього авторитету над собою; поет кличе до оригінальної, самостійної праці—до своєї мудрости:

*) На цьому місці в імя ідеї, яку пропагуємо, вітаємо славу працю нашого молодого й талановитого баталіста Е. Перфецького.

„Прочитайте знову
Тую славу, та читайте
Од слова до слова;
Не минайте ані титла,
Ніже тії коми;
Все розберіть, та й слитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї діти? Яких батьків?“

Нарешті в „Заповіті“ своєму, на всі віки безсмертному, Т. Гр. Шевченко до апогею підносить значіння мілітарної сили у визволенню нації, не боючись, очевидно, ніяких закидів на адресу свого мілітаризму!

Всі ці відповіді суть порядку загального. Конкретні ж завдання, що з відповідей цих випливають, для духовних провідників народу нашого, інтелігенції, будуть такі:

Перше, що мусимо раз на все установити, то це ставлення своє до української державности. Питання це мусимо вирішити безоглядно.

І тоді— *dura lex, sed lex!* З менту, коли стаємо на шлях визнання й боротьби за Українську Самостійну Державність, всі помисли, прагнення, діла і, навіть, пристрасті свої—увесь світогляд наш мусимо підпорядкувати цьому єдиному, віднині вищому для нас законові, цій єдиній нашій цілі.

Бо, коли визнання, то безоглядне!

Коли боротьба, то до перемоги!

Все, що боротьбі цій допоможе — використати до останку!

Все, що їй заважати зможе — відкинути, знищити без жалю!

Ставши на шлях боротьби за власну державність, мусимо вивчити всі умови, що роблять боротьбу доцільною, набути всі знання, розвинути всі здібності, витворити всі засоби, моральні й фізичні, що в ній допомагають.

А насамперед мусимо знати, що без боротьби не дається ніщо! Мусимо знати, що „Війна, боротьба—це

творець, це початок речей" (Геракліт), що „Війна є зовсім природне явище в житті народів, а боротьба лежить у природі всього, що живе" (Платон). Так визначають істоту війни мислителі давні.

Сучасна ж наука воєнна (Клявзевич, Леєр) визначає війну, як форму міжнародних стосунків, у якій мову дипломатичних „нот" замінюється на певний час на доводи сили—на більш перекональну мову гармат та кулеметів.

Виходячи з наведених означень, стверджених всією історією людства, приходимо до висновку, що будучи війна природним явищем порядку суспільного, все лишиться тим єдиним засобом, до якого вдаватиметься людство в тих своїх суперечках, що їх не здолає вона в більш лагідний спосіб примирити.

Висувати на порядок денний проблеми „вічного миру", „загального розброєння і т. п. ніколи не здійсними речі можуть лише свідомі, а хоч наївні шахраї та безнадійні утопісти.

Перші, на мить не помишляючи про власне розброєння, предкладають свої проекти нездійсними лише в надії, що їм пощастить обдурити еventуальних ворогів, що ж до других, то до них цілком прикласти можна слова Клявзевича (Книга „Про війну"): „Основою науки про вічний мир служать егоїзм і любов до вигод, прикриті ідеалізмом". Перші змагаються інших, а другі—самих себе пережити.

За найкращий приклад того, як іноді прекрасно розуміють себе взаємно шахраї, може послужити факт, що в часі, коли пишемо ці рядки (серпень, вересень р. 1924) один шахрай, в особі англійського робітничого уряду п. Мак-Дональда, перелачковує до Архангельська другому шахраєві, Совнаркомові С.С.С. Р-ському, очевидно за добру готівку, більший транспорт найновіших зразків зброї в ті часи, коли обидва ці „чесні" контр-агенти на всіх конференціях, що

так рясно випали в біжучому році, навзаводи пропонують усьому світові... загальне роззброєння.

Зрештою, наколи б проекти про „загальне роззброєння“ походили зі щирого бажання авторів уникнути війн в майбутньому, то й це їхнє бажання щире щирим є остільки, оскільки в ньому зацікавлені автори. Бо в основу всіх цих проектів, чого не скривають самі автори, кладеться непорушність *status quo*, усталене для Європи у трактаті Версайському. Через переведення в життя своїх проектів „про роззброєння“ автори цього проекту, держави—переможниці у Світовій війні р. р. 1914-1918, хочуть єдиного: корисні для них постанови трактату Версайського перевести в безконечність—раз на все відняти у переможених можливість реваншу у майбутньому.

Та з яких би мотивів не виходили автори утопічних проектів „про роззброєння“, ми, що зараз власної державности не посідаємо, а здобути яку мусимо, не можемо, не маємо права дозволити собі навіть на платонічну розкіш мріяти про це. Навпаки, всі помисли й діла устремити мусимо до того, щоби достати до рук зброю!

Бо тільки через аргументи сили, доводами міліонових армій, засобами могутніми сучасної техніки воєнної в наші часи, як і перед тисячами літ, здійснюється право!

Приклад живий Туреччини в р. 1921 свідчить яскраво, що аргументи сили виправляють самі некорисні договори!

Приклад маленької Грузії в р. 1924 свідчить про те, що до визволення національного, нехай на короткий час, можна прийти тільки через війну!

В чеканню ж на той час, а він прийде, він мусить прийти незабаром той час, коли почнемо здійснювати своє право збройною рукою, ні одна хвилина наша не мусить загинути дарно, не мусить бути бездіальною! За цей час мусимо

загартувати наш дух—набути ті властивості безцінні, ті моральні сили незломні, що в цілокупності своїй та в сполученню зі силою фізичною тіла дають людину—основний елемент збройної боротьби.

Ціль наша ясна і шляхи до неї прості — кожен мусить тільки сумлінно повнити свою працю щоденну, підпорядковуючи її вимогам Єдиної Вищої Цілі.

Отже, учені мужі українські через доводи науки ствердити повинні підстави державности народу нашого, від початку її та до евентуального відродження, що повстане завтра! Вони докладно вивчити мусять всі моменти, в історії ж тисячелітній народу момент треває епоху, коли народ український здійснював свою державність; вивчити повинні всі умови, при яких державність ця процвітала та при яких знову умовах вона підупадала. Щоби з науки цієї, з досвіду цього віків зробити сталі висновки на майбутнє—витворити традицію.

Надто узгляднити повинно моменти воєнні, коли народ український в боротьбі за свою державність, чи то поширюючи її межі навколо, а чи боронячи їх від замахів зовнішніх,—здійснював своє право державне через аргументи сили, відстоював його оружно, вдавався до війни, цього найвищого прояву боротьби за існування.

Письменники, поети, артисти-малярі, музики! Кожна сторінка історії народу нашого, кожна постать героїчна, що на тлі історії цієї виступає, кожний момент зворушення, напруження могутніх сил народніх, кобзарська дума, пісня, літопис, переказ, легенда, увесь той матеріял недіткнутий ніким, що гублячи початок свій у безвісті віків, набирався протягом століть до наших днів історії творимої,—мов нове джерело Кастальське на вас чекають!

Яке багатство тем, ріжноманітність характерів, оригінальність колізій, нестримана сила пристрастей, жадань, стихійність поривань, велич недосяжна замірів,

безодня незмірима падінь, нелюдські муки, розкоші раювання, мережки мрій, жорстока дійсність, біль розчарування!

І всі ці скарби на ваше чекають натхнення! Чекають вашого пера, різця, палітри! Яко сюжети для роману, драми, опери, картини, монумента, храму, лібретта для кіно — для кожного роду творчости мистецької!

Майстрі світової слави шукають сюжетів і черпають своє натхнення з цього джерела! Одного нашого Гетьмана Мазепу оспівує щось до півсотні поетів, виводячи його в драмах, поемах, зображаючи на полотнах, в тому числі Шкот Байрон, Москаль Пушкін, Поляк Словацький!

Колос справи воєнної, Наполеон I, говорить: „Справжня війна відбувається в мирний час“, тоб-то людство використовує перепочинок, що на час замирення припадає, на підготовку до нової війни.

Той же Наполеон I говорить, що „успіх на війні на три чверті залежить від сил моральних і тільки на одну чверть від сил матеріяльних“, що „військових сил не досить, щоб захистити Батьківщину. Коли країну боронить народ, то перемогти її не можна“.

Той час короткий перепочинку перед війною, що на нас чекає, перед війною за нашу державність, в якій мусимо перемогти, ми повинні використати якраз на збільшення тих сил моральних, що складають три чверті успіху воєнного. За цей час мусимо виховати озброєний народ, що однодушно піде на заклик Батьківщини, на найбільший подвиг воєнний!

Художники, артисти, малярі!

Inter arma silent Musae — не упустіть часу! В час перепочинку використайте скарби минувшини і через твори свої на теми нашої військовости, через переклади відповідні з мов чужинецьких, спричиніться до збудження, зросту цих сил, настрої войовничі свого покоління піднесіть до апогею. В творах своїх пред-

ставте увесь блиск, усю красу подвигу воєнного, щоб і своє покоління до нових подвигів пірвати!

Творіть легенду ще славнішого, аніж минувшина, майбутнього!—Легенду слави й перемоги!

Щоб привид слави привів до перемоги!

Меценати і видавці! Поширюючи твори учених, письменників, поетів, малярів, музик і перекладчиків через друк книжок і нот, через репродукцію образів, ви поширюєте ідею матеріально і збільшуєте матеріальні засоби краю!

Громадянство українське! Твоя сила в єднанні. Завдання ж твоє—всі помисли і всі чини перетворити в єдиний помисел і чин, підпорядковані єдиній Цілі!

Мусиш дати змогу моральну і засоби матеріальні, при яких тільки й зможуть працювати наші учені, мистці, наша школа.

Не платонічно, а чинно.

Учений, письменник, музика, художник творять не для того, щоби твори їхні нерозрізаними лежали на полицях книгарень, тратили колір і блекли на виставових вікнах. Актор, співак надаремно виступатимуть перед порожньою залю! Видавець, не розпродавши першої книжки, не спроможеться видати другої.

Батьки, Матері, Вихователі, Учителі!

Ви, що творите в своїх дітях і вихованцях людину з усіма її властивостями й прикметами — добрими й лихими, не забувайте, що кожна дитина, хлопець чи дівчина, не ваші тільки діти, а в першу чергу—діти своєї Нації, майбутні оборонці Батьківщини, її майбутня мілітарна Сила! Це та армія озброєного народу, що „є виразницею і носителькою духу народнього, яка веде народ до слави й завойовництва“ (Наполеон І).

В дітях своїх виховуйте вояків-громадян, міцних тілом і здорових духом, свідомих обов'язку перед нацією.

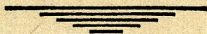
Перша зброя непереможна й незрадлива, яку

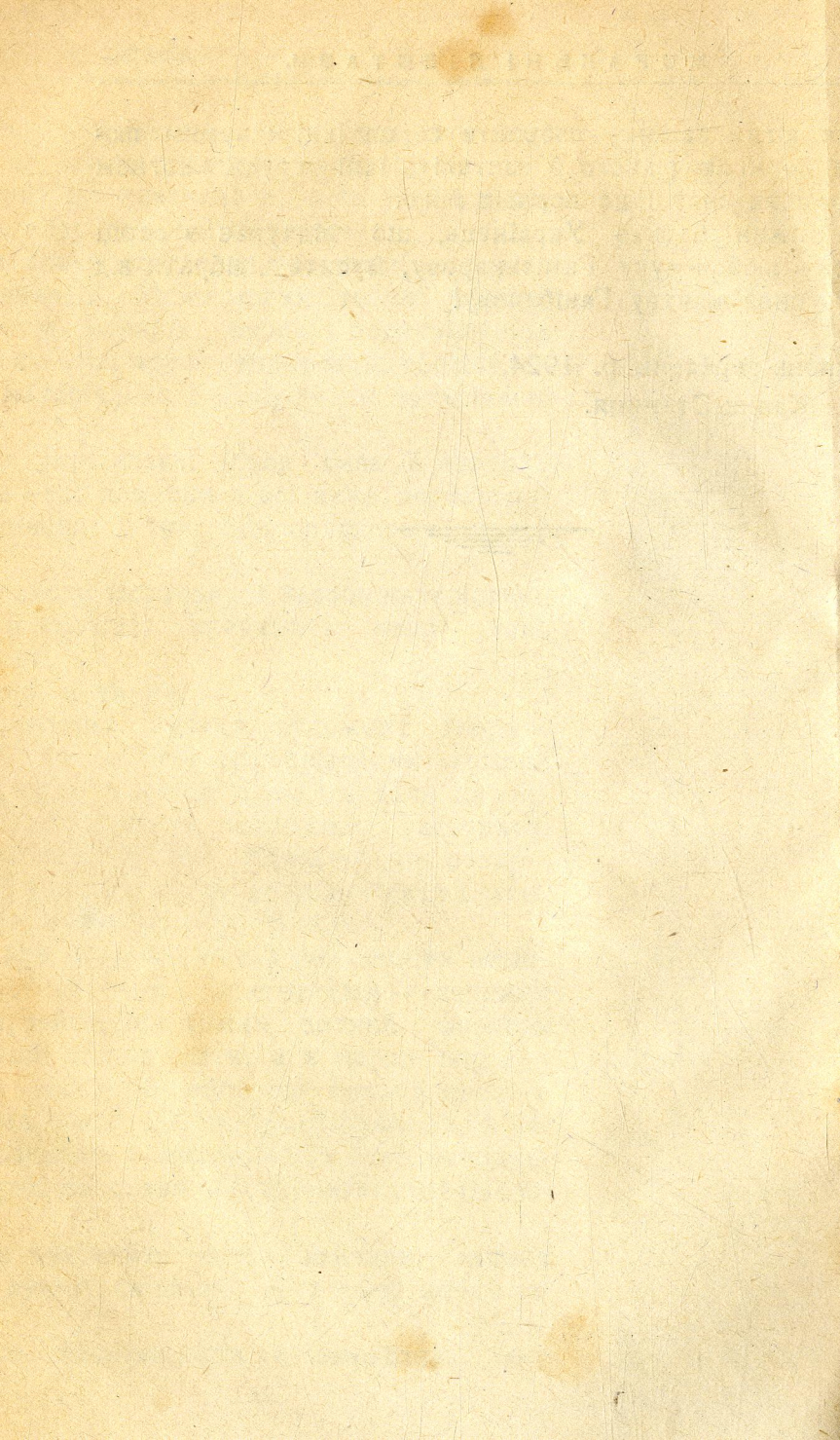
дасте дітям вашим—озбройте серця їхні полум'ям любови до краю рідного й засталить їхні груди вогнем ненависти святої до ворогів його.

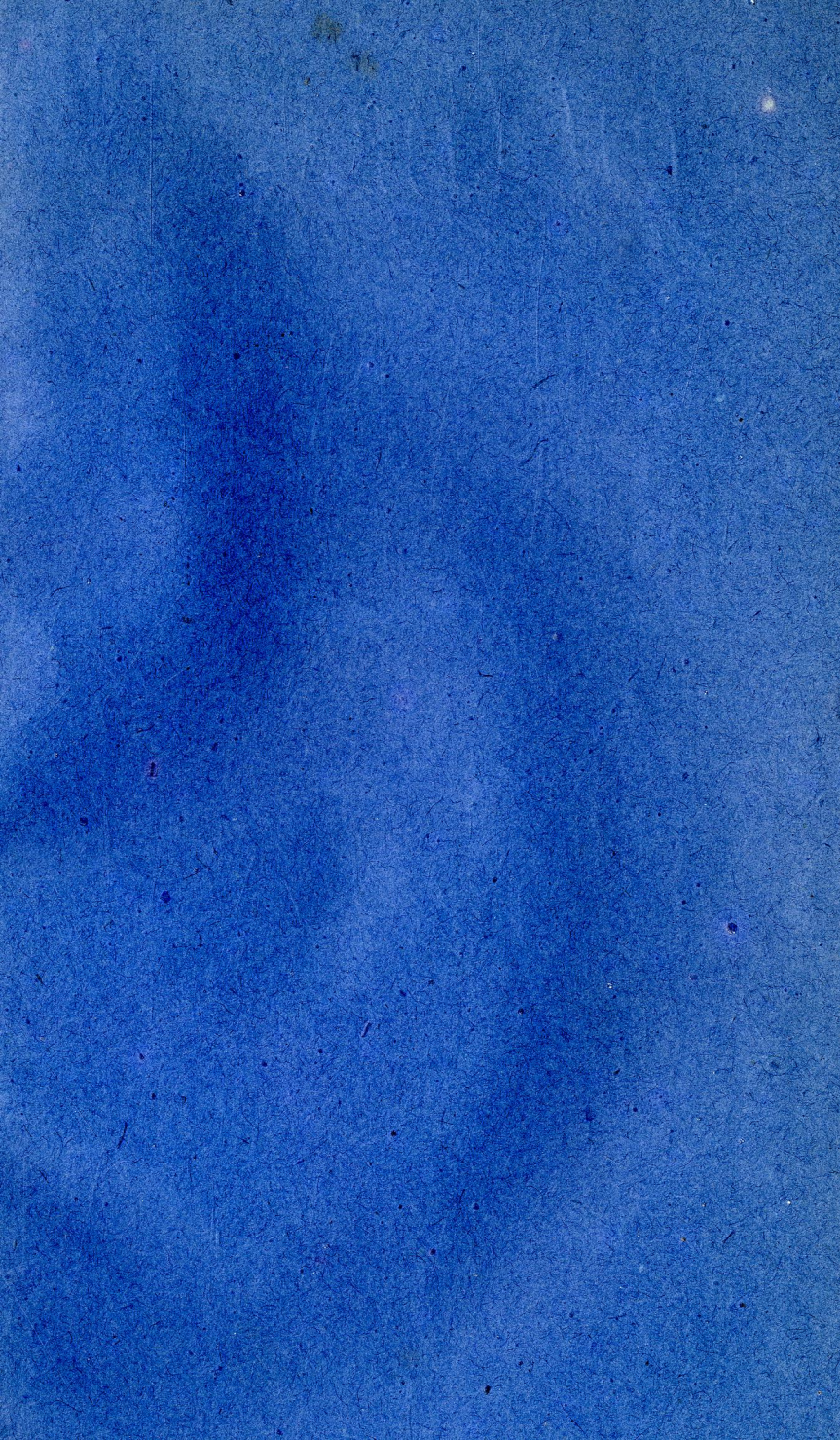
Кожен батько Українець, що відчуває в серці своєму любов-муку Гамількарову, мусить відібрати від свого сина клятву Ганібалову!

Серпень-вересень р. 1924.

Каліш-Станиця.

(70 кат)

1.11 (1986)

РЛ 1902 ч

В. СВТИМОВИЧ.

МОЖЛИВОСТІ Й КОНЕЧНОСТІ

1924 р.
КАЛІШ — ПОЛЬЩА